

GABOR S. BORITT

„És elérkezett a háború”?

Abraham Lincoln és az egyéni felelősség kérdése¹

„Csapjunk oda nekik!” – prédikálta éveken keresztül Roger Pryor, a virginiai származású, szélsőséges déli szakadár. Ezt mondogatta 1861. április 10-én Charlestonban is az egyik helyi szálloda erkélyéről szónokolva. De most, 12-e hajnalán, amikor a katonák már fenn tüsténkedtek, és George S. James kapitány merő tiszteletből neki ajánlotta fel az ostrom kezdetét jelző tízhüvelykes mozsárágyú elsütését, bátorsága hirtelen ellillant. Visszafogott hangon csak ennyit volt képes mondani: „Én nem tudnám a háború első lövését leadni.” A szavak és a tettek közti távolság néha maga az örökkévalóság.

Hajnali fél ötkor James kapitány maga adta le a jelzőlövést. A csillagokat szóró világítóbomba hatalmas ívben, zuhanó üstökösként közelített a Sumter-erőd felé, mígnem fölé érve szétrobbant. Nem túl messze, a másik ütegnél is egy hasonló, szélsőséges déli demagóg várt készenlétben. A lengő fehér hajú, hatvanéves Edmund Ruffin, a Dél-Karolinát jelképező legyezőpálmáról elnevezett Palmetto Gárda tagja állt ott tettere készen. A még vonakodó Virginiából származó „szárműzött” lett az, aki az ágyúzást megindító első lövést leadta a hajnali sötétségben. Persze, ha nem is látták, tudták, merre van az ellenség, az erőd-sziget, amelyen az Egyesült Államok szövetségi lobogóját fújta még a szél.

Charleston városa az ágyúdörgésre virradt. Annak visszhangja azonban sokkal meszebb elhallatszott. Felébresztette és felrázta egész Amerikát, úgy, mint még soha semmi, s Isten őrizzen attól, hogy ez valaha is megismétlődjön. Mary Boykin Chesnut, Dél-Karolina ifjabbik szenátorának ragyogó felesége kipattant ágyából, s később híres naplójába az került: „Térdemre borulva oly buzgón kezdtem el imádkozni, mint azelőtt egyszer sem.”

*

A Sumter-erőd ostromát követően északon és délen kibontakozó népfelkelés, amely mindkét oldalon tettere kész vezetőkre talált, a polgárháborút elkerülhetetlenné tette. Korábban azonban másként is alakulhatott volna. A háború valószínűsége az 1850-es évek során ugyan nőtt, de az ország sorsa csak 1861 áprilisának idusán pecsételődött meg. Tanulmányunk ezen első állításának alátámasztására vizsgáljuk meg Lincolnnak a háború bekövetkeztében játszott szerepét mindaddig, amíg a *The New York Times* ezt nem közölte: „Megnyílt a bál. Kezdődhet a háború.”²

A történészek sokat vitatkoztak azon, vajon a polgárháború kitörése törvényszerű volt-e. Azok kerekedtek felül, akik az összeütközés elkerülhetetlensége mellett érveltek. Végére is őket igazolta mindaz, ami valójában történt. A háború bekövetkezett. Eredeti oka a rabszolgaságban rejtett s a gyarmati korszakból öröklődött, onnantól, hogy az első rabszolgákat behurcolták Afrikából. A folyamat valószínűleg akkor vált visszafordíthatatlanná, midőn létrejött az Egyesült Államok a maga alkotmányával, amely egy félig szabad, félig rabszolgatartó rendszert intézményesített. Egyes vélemények szerint a végzetes tendenciát a Missouri-egyezmény (1820) határvonalának meghúzása jelölte ki; ez volt az a bizonyos

¹ A tanulmány eredeti címe és megjelenési helye: „And the War Came”? Abraham Lincoln and the Question of Individual Responsibility. In: Boritt, Gabor S. (Ed.): *Why the Civil War Came*. Oxford University Press, New York – Oxford, 1997. 3-30.

² *The New York Times*, 1861. április 13.

„tűzjelző harang az éjszakában” – hogy Thomas Jefferson kifejezésével éljünk. Ám hivatkozhatnánk az 1830-as években kibontakozó abolicionista mozgalomra is. És még sorolhatnánk a lehetőségeket. De hogy frissebb tudományos eredményekre is utaljunk: Kenneth Stampp, a Berkeley Egyetem tekintélyes tudósa 1990-ben azt írta, hogy „valószínűleg 1857 volt az az év, amikor Észak és Dél politikailag odáig jutott, hogy már nem volt visszaút, úgyszólván teljesen lehetetlenné vált ellentéteik békés rendezése.” Egy esztendővel később Stampp kollégája, az Illinois Egyetemen oktató Robert Johannsen viszont azon a véleményen volt, hogy a kritikus helyzet valamikor 1860-ban állt elő. És még folytathatnánk.³

A történészek általában hajlanak a múlt „szentesítésére”, annak elfogadására, hogy ami bekövetkezett, annak úgy is kellett történnie. Igaz viszont, hogy ha azzal ellentétes irányban indulnánk el, rengeteg variációs lehetőség merülne fel, és a történelem végtelenül szövevényesnek bizonyulna. A merev gondolkodásmód tehát ebben sem célravezető. Mégis, az amerikai polgárháborúhoz hasonló nagyságrendű tragédiák esetében nehezen tudjuk elfogadni, amit Raymond Aron francia gondolkodó a „végzetszerűség illúziójának” nevezett. Ha korszakunkban háború tört volna ki a Szovjetunió és az USA között, a tudósok és mások is bizonyára úgy érveltek volna, hogy az összeütközés abban az adott időpontban (például 1917-ben, illetve 1962-ben vagy az 1962-es kubai rakétaválság idején stb.) elkerülhetetlen volt. Nos, a polgárháború előtti Amerikában is mindaddig volt remény a békére, a háborúval szembeni morális felelősség vállalására, amíg nem zúdult ágyútűz a Sumter-erődre.

Értekezésünk második alaptétele – egyben talán a történelemmel és az étellel kapcsolatos előítélet – az egyén jelentőségét hangsúlyozza. Ez a szemlélet Lincolnt nem csupán az amerikai mitológiának, hanem – amennyiben történészek elfogadhatnak ilyesmit – az amerikai történelemnek is központi alakjává teszi. Ugyanez állapítható meg a polgárháborúról is, amely az amerikai történelemnek és mitológiának egyaránt központi eseménye lett. Akár mentegetőzhetnénk is e hangzatos megállapítások miatt, hiszen a mai szaktudomány nem szereti a „királyokat, királynőket és a nagy embereket”, csökkenteni igyekszik bizonyos események jelentőségét, és az emberiség történetét hosszan tartó folyamatokba, domináns rendszerekbe ágyazva szemléli. Mentegetőzésre azonban nincs szükség, hiszen a tudomány a múlt sokrétű vizsgálatát teszi lehetővé. Mindenesetre az írott történelem végső soron meggyőződés műve – bármilyen módon is közelítünk a múlthoz. Anélkül, hogy (Lord Keyneszel ellentétben) elmarasztalnánk a hosszan tartó folyamatokat, bizonyossággal kijelenthetjük, hogy a történelemben esetenként egy „földi óriás” vagy egy-egy sorsdöntő pillanat többet nyomhat a latba, mint néhány unalmas korszak.

A fenti alaptételeket szem előtt tartva, Lincolnnak a polgárháború közeledtében játszott szerepe négy, egyre nagyobb jelentőségű fázisban érvényesült. Elsőben: az 1850-es években, a növekvő feszültség idején Lincoln a politikai vezetők egyike volt; főleg Illinois államban és környékén ismerték, ám az évek során Észak egész területén mind nagyobb hírnévre tett szert. A második 1860-ra tehető, amikor a Republikánus Párt elnökjelöltjeként országosan ismert személyiség lett. A harmadik fázis: november elején történt megválasztása és 1861. március 4-ei beiktatása közötti státusa „megválasztott elnök” volt. A negyedikben: az elnöki teendőket ő látta el a Fehér Házban a Sumter-erődhez vezető események idején. E fázisok változása közben Lincoln álláspontja csak fokozatosan módosult; hangját azonban mind jobban hallatta, mígnem Jefferson Davis déli elnökkel együtt az utolsó szót ő mondta ki a végkifejlet ügyében.

*

³ Stampp, Kenneth: *America in 1857: A Nation on the Brink*. New York, 1990. VIII.; Johannsen, Robert W.: *Lincoln, the South and Slavery*. Baton Rouge, 1991.

Lincoln alakja időközben mítosszá vált, legendák övezik. Ezek száma változó, melynek oka részben az, hogy – sok más történelmi személyiségtől eltérően – Lincolnt mindenki magáénak érzi, s az emberek időnként hozzá-hozzátesznek a közös kútforráshoz. Nemrég Ken Burnsnek a PBS-televízióban bemutatott *Polgárháború* című, színvonalas sorozatában a bevezető rész végén a huszonkilenc esztendő illinoisai politikust úgy idézték, mint aki megjövődölte a közelgő amerikai tragédiát. „Mikorra várható tehát a veszély közeledte?” – hangzott a kérdés. „Válaszom az, hogy ha valaha is elér bennünket, az nekünk, magunknak lesz köszönhető. Annyi bizonyos, hogy nem külföldről fenyeget. Ha a sorsunk pusztulás, annak mi leszünk a kiváltója és beteljesítője. Vagy szabad nemzetként fogunk fennmaradni, vagy önkezünk által veszünk el.” Ily módon a polgárháborúval együtt a nemzet öngyilkosságának víziója is megjelenik, s mindezt Lincoln állítólag már 1838-ban érzékelte volna.

A valóságban azonban ő ezt nem látta sem huszonkilenc, de még negyvenkilenc éves korában sem, amikor a demokrata Stephen Douglasszal pedig részben éppen erről vitázott. Lincoln 1838-ban a springfieldi líceumban a törvénytelenességgel, főleg az erőszakos utcai megmozdulásokkal, faji alapú összetűzésekkel szemben emelte fel a szavát. E kissé eltúlzott beszélyre Lincoln egész egyszerűen a nemzet „politikai vallásának” nevezett „törvénytiszteletet” ajánlotta. Ha lett is volna bármiféle korai előérzete a polgárháborúval kapcsolatban, annak semmi nyoma nem maradt fenn.

Nem mintha egyeseknek tényleg ne lettek volna Cassandra jellegű figyelmeztetései. Olyan fajta testvérháborúról szóló látomások, mint amilyen Lincoln elnöksége idején csakugyan elérkezett, az USA „alkotmányos fogantatásától” kezdve akadtak szép számmal, ahogyan ezt a történész Robert Bruce egyik tanulmányában ragyogóan be is mutatja. S hogy kollégájának, Charles Roysternek Lincoln-díjas amerikai portrévázlatára hivatkozzunk: ahogy közelgett a háború, úgy váltak e látomások is egyre apokaliptikusabbakká. Mindazonáltal Lincoln – és ebben nem állt egyedül – alig figyelt a vészjósló jelekre, még ha saját politikai tanítómestereitől, Henry Claytől és Daniel Webstertől jöttek is azok. Sőt, ahogy telt, múlt az idő, Lincoln „vaksága” – lelkiismeretétől, pártpolitikai érdekeitől független – csak fokozódott. Így aztán a polgárháborút megelőző évtizedben ugyan nyíltan küzdött a rabszolgaság ellen, de a háború felé csupán tudta és akarata nélkül sodródott. Ebben rejtett erénye és kudarca.

Az 1850-es években az új territóriumok kapcsán a rabszolgaságról folytatott viták jó része nem volt megalapozott. Ott vitatkoztak egy intézményről, ahol az nem is létezett, a távoli nyugaton, nem pedig délen, ahol megvolt. Így próbáltak az amerikaiak kompromisszumra jutni, hogy enyhítsék a szekértáborok közti ellentétet. Amíg az északiak a rabszolgaság „különleges intézményének” terjedését igyekeztek korlátozni, lényegében a kommunizmus elleni „feltartóztatási” politikához hasonlót tűztek ki célul. Az 1850-es évek republikánusai az izoláció segítségével törekedtek a rabszolgaság visszaszorítására, mint ahogy később egy másik amerikai nemzedék is ettől remélte a kommunizmus gyengítését.

Lincoln véleménye 1858-ban már egyértelműen tükrözte politikai állásfoglalását: „Az önmagával meghasonlott ház nem állhat fenn. Hitem szerint kormányzati rendszerünk nem lesz tartós, ha egyik fele a *rabszolgaságon nyugszik*, a másik fele *szabad*. De nem gondolom, hogy az Unió *szétessen*, – nem gondolom, hogy a ház *összedőljön*, – hanem arra számítok, hogy véget ér megosztottsága. Vagy *egységesen* ilyen, vagy pedig *egységesen* olyan lesz.”⁴ Lincoln Bibliára emlékeztető sorai ismerősen csengenek az amerikai történelemből. Azonban 1858-ban, amikor először mondta ki őket, a nép északon és délen egyaránt tudta már, miről van szó, méghozzá a nála sokkal ismertebb William Seward, New York-i szenátortól, aki nemsokára „kibékíthetetlen ellentétként” jellemezte a konfliktust. Kemény szavak vol-

⁴ Basler, Roy P. (Ed.): The Collected Works of Abraham Lincoln, 1-9. kötet. New Brunswick, 1953-55. (a továbbiakban: Collected Works) II. 461.

tak ezek; Lincoln, Seward és a republikánus többség szándékával ellentétben egyes demokraták és fehér déliek már a háború előszelét érezték ki belőle. Az előbbieket viszont politikában és nem háborúban gondolkodtak, ámbár férfias beszédstílusuk időnként katonás fordulatokat vett. Maga Lincoln – még akkor is, amikor 1855-ben keserűen utalt arra, hogy „nincs kilátás a rabszolgaság békés felszámolására” – csupán heves politikai küzdelemre, semmint katonai megoldásra számított.

Mindazonáltal az 1850-es években egyre többen vélték úgy, hogy a rabszolgaság „feltartóztatására” irányuló kampány tényleges elszakadáshoz és háborúhoz vezethet. A republikánusok megerősödésének láttán egy régi whig – Rufus Choate – még a gondolattól is visszarettent, hogy amennyiben az új párt hatalomra kerülne, az milyen „idegennek és ellenségesnek” fog tűnni a déliek szemében. „Az a vég kezdetét jelentené” – aggódott 1856-ban.

Stephen Douglas szerint Lincoln „meghasonlott házról” szóló beszéde háborút sejtett. Figyelemreméltó jövődőlésében azt állította (legalábbis republikánus vetélytársa így értelmezte), hogy Lincoln úgy gondolja magáról, „ha ő nem folytatja sikeres tűzharcát mindaddig, amíg a rabszolgaság teljesen el nem tűnik az országban, az államok szétesnek.” Válaszában Lincoln ezt nevésségesnek tartotta. Ám 1856-ban már maga is elismerte, hogy úgy mond „a nemzeti egységre veszélyes republikánus érdekek hajszolása” miatti tiltakozás csak nagyon nehezen védhető ki. E tiltakozás hátrítása közben azonban szinte semmi jelét nem tanúsította annak, hogy komolyan számolt volna a háború lehetőségével.

A Lincoln mögött felzárkózó republikánusok azzal utasították vissza az elszakadással, illetve polgárháborúval kapcsolatos fenyegetéseket, hogy csupán olyan politikai trükkről van szó, amely az Északról kicsikarható engedmények érdekét szolgálja. Márpedig a déliek John C. Calhoun és Dél-Karolina védővámokat érvénytelenítő („nullifikációs”) törvénye óta fenyegetőztek elszakadással, aminek következtében azután nem egy józan gondolkodású ember szégyenült meg vagy vált nevetségessé. William Fessenden, Maine szenátora, később Lincoln pénzügyminisztere, 1854-ben még így utasította vissza az elszakadásról szóló híreszteléseket: „Annyiszor hallottuk már e fenyegetést, hogy belefáradtunk. Mostanra már, hogy úgy mondjam, csupán gorombaságnak, lármának tekintjük, semmi egyébnek.” Az abolicionista Ben Wade ohioi szenátor 1856-ban így panaszkodott: „Csak az én időmben már legalább ötször-hatszor mentettük meg az Uniót; de tudomásom szerint ez a világon az egyetlen dolog, amelynek a megváltás szenvedést hozott.” Hogy ő se maradjon ki, az öreg pennsylvaniai republikánus, Thaddeus Stevens ehhez hozzátette, hogy a déliek „ötvenszer próbálkoztak, és ötvenszer sikerült” nekik megfélemlíteni az északiakat. Az elszakadás előestéjén így kiáltott fel: „Már oly sokszor mentettük meg az Uniót, hogy attól tartok, nem fogja túlélni.” Nehezen is sikerült neki. A massachusettsi Henry Wilson fel volt háborodva „az elszakadási komédia” miatt. És Abraham Lincoln Illinois államban azonos nézetet vallott e kiváló férfakkal, sőt lelkesen buzdította is őket!⁵

Tény, hogy időnként nem tartotta elképzelhetetlennek kisebb erőszakos cselekmény előfordulását. A jelek szerint efféle nemkívánatos eseményekről Andrew Jackson, John Brown és Kansas lakosságának példája alapján alakította ki véleményét. Lincoln évek óta emlegette Jackson, akiről köztudott volt, hogyan bánt el a dél-karolinai nullifikáció híveivel 1832-ben. Az Old Hickorynak becézett elnökről az a legenda járta, hogy akasztással fenyegette meg John Calhoun, korábbi alelnökét, és utóbb sajnálta, hogy ettől elállt. De a nullifikációs válság végül erőszak alkalmazása nélkül oldódott meg.

⁵ E témáról szóló legjobb munkák: Potter, David M.: *Lincoln and His Party in the Secession Crisis*. New Haven, 1962.; Stamp, Kenneth M.: *And the War Came: The North and the Secession Crisis, 1860-61*. Chicago, 1964. (a továbbiakban: Stamp 1964.); Crofts, Daniel W.: *Reluctant Confederates: Upper South Unionists in the Secession Crisis*. Chapel Hill, 1989. (a továbbiakban: Crofts)

Ami John Brownt illeti, őt 1859-ben kivégezték. Lincoln ez ellen nem tiltakozott, bár megjegyezte: „Az öreg John Brown hozzánk hasonlóan helytelenítette a rabszolgaságot.” Majd hozzáfűzte: „Ez persze nem magyarázat erőszakra, vérontásra, árulásra. Ebből nem következik az, hogy helyesen is cselekedett.” Azonban a leendő déli lázadók figyelmébe ajánlotta: „Miután alkotmányosan megválasztunk valakit elnöknek, és önök emiatt hozzálátnak az Unió szétveréséhez, kötelességünk lesz úgy bánni önökkel, ahogyan ez az öreg John Brown esetében történt.” A Harper’s Ferry-nél lejátszódó fegyveres akció még két napig sem tartott. Az incidens tizenhét áldozatot követelt. „Reményünk és hitünk szerint az ország egyetlen szegletében sem fog megismétlődni, hogy a többség ilyen szélsőséges eszközkhöz nyúljon.”⁶ Egyszóval, amikor Lincoln „szélsőséges” esetekre gondolt, legfeljebb John Brown juthatott eszébe és nem egy szörnyű polgárháború.

Később persze e háború megtanította Lincolnt arra, hogy „másként gondolkodjék és másként cselekedjék.” De addig történelmi ismeretei és saját tapasztalata alapján egyáltalán nem vagy csak kevés erőszakos cselekményre számított. Bizott benne, hogy az ő korában már „kisebb a háború esélye”, mint előző korszakokban volt. Midőn 1856-ban Kansasban valószínűleg fegyveres viszály kerekedett ki – igaz, atrocitásoktól sem mentes gerilla harcmodorban –, az áldozatok száma ott sem haladta meg a kétszáz főt. De minden szörnyűsége ellenére ez megint csak nem volt hasonlítható a közelgő polgárháborúhoz. A Kansas-territóriumon kialakult helyzetet a Kongresszus idézte elő korábban azzal, hogy 1854-ben visszavonta a rabszolgaság terjedését korlátozó Missouri-egyezményt. Lincoln szerint e lépéssel „nem törvényt, hanem erőszakot vezettek be mindjárt az elején. A döntés erőszakban fogant, azt erőszakkal hagyták jóvá, erőszakkal tartják fenn, és erőszakkal hajtják végre.” A túlzó fogalmazás eszközével élt annak reményében, hogy a rabszolgaság nyugati irányú terjedése elé akadályt gördíthet. Előre tartott attól, hogy a Kansas–Neb-raska törvény a valószínűleg fizikai erőszak alkalmazásához vezethet. Fel is tette a kérdést: „Vajon az így kiontott vér első cseppjéből nem válik-e majd csakugyan az Unió lélekarangja?”⁷ Jóllehet Lincoln szokatlanul drámai hangot ütött meg e tárgyban, jóslata – s ezzel nem állt egyedül – a kansasi fegyveres összetűzéseket illetően beteljesedett. Végül is az erőszakos cselekményeket sikerült kordában tartani, s a béke helyreállt. Kansas e konfliktust kiheverte, s vele együtt az ország egésze.

Lincoln így azt is gondolhatta, hogy a demokráciára veszélyes erőszaktól való félelmei túlzottnak bizonyultak. Az 1830-as években jelentkező zavargások idején még arra hívta fel a figyelmet, hogy az efféle törvénytelenység zsarnoksághoz és a nemzet romlásához vezethet. Bár amúgy sem lelkesedett a hőbörgő tömegért, személyes tapasztalata az volt, hogy az erőszakkal járó megmozdulások ideje leáldozott. Ha netán rosszabbra fordulna a helyzet, gondolhatta, az Egyesült Államok végül is elég erős volna ahhoz, hogy 1860-ban vagy 1861-ben túléljen kisebb méretű erőszakos cselekményeket; hiszen ez történt Kansasban 1856-ban és Virginiában 1859-ben. Ám a történelem – amint arra Lincoln is rájöhett – nem bizonyult jó tanácsadónak.

Így aztán másokkal egyetértésben ő is megvetéssel fogadta a déli fenyegetőzést. „Elegünk van a vadászkésekből, meg a hatlövétű pisztolyokból, de mi a helyzet a szavazóládával?” – dörögte 1854-ben.⁸ 1860-ban még mindig felháborodással és megvetéssel reagált arra a zsarolásnak tetsző déli követelésre, hogy Észak ne fogadja el a republikánusok elnökjelöltjét, hacsak nem akarja az Unió szétesését. „Hát ez nagyon jó! Egy útonálló pisztolyt szegez a halántékomhoz azzal, hogy ’Állj, ide a pénzt vagy megöllek, és még azt fog-

⁶ Collected Works III. 502.

⁷ Collected Works V. 537., II. 321., 272., III. 481.

⁸ Collected Works II. 271.

ják hinni, te akartál gyilkolni...’ Pénz reményében halállal fenyegetőzni, szavazatnyerés érdekében az Unió szétverésével fenyegetni, – mi itt az elvi különbség?”⁹

Lincoln megvetése olykor a nevetségessé tételig fokozódott. Az elszakadással való fenyegetés még 1860-ban is egy viccet juttatott eszébe „az egyszeri emberről, kinek volt egy szegény, öreg, sovány, beteg lova, s annak lábai meg voltak duzzadva. Megkérdezték az embert, mi a szándéka a lóval, hiszen a szegény, szerencsétlen párának már alig volt hátra. A szándékom? Hát felhizlalom! Nem látják, térdig már milyen kövér?” Akkortájt, amikor a ló volt még a fő közlekedési eszköz, a hallgatóság már e szavakat is harsány nevetéssel fogadta. De Lincoln ezután hozzáfűzte: „Nos, az Uniót *bokáig* sikerült felbomlasztani, tovább nem!” – s ezt a közönség újabb tetszésnyilvánítással nyugtázta.¹⁰ Noha a vicc az elszakadási szándék ürességét volt hivatott illusztrálni, némi pszichológiai beleélés segítségével Lincoln szavaiból az is kivehető volt, hogy a „dagadt lábú, szegény, öreg, sovány ló,” a „szegény, szerencsétlen pára, amelynek már alig volt hátra,” nem volt más, mint maga az Unió. Eszerint lehet, hogy lelke mélyén Lincoln is tartott valamitől, amit még magának sem akart bevallani?

Akármi volt is az igazság, az elszakadás évében még mindig sziklaszilárdan képviselte helyesnek vélt álláspontját, szemet hunyva a következmények felett. A New York-i Cooper Unionban tartott nagy szónoklatát – a legcsekélyebb veszély említése nélkül – e szavakkal zárta: „Ne hagyjuk, hogy hamis vádak alapján azzal rágalmazzanak bennünket, ami a kötelességünk. Ne engedjük, hogy kormányzati rendszerünk megdöntésével, elzárással fenyegetőzve félemlítsenek meg minket. Bízunk benne, hogy az igazság erőt ad, és ebben a hitben merjük jól felfogott kötelességünket teljesíteni a végsőig!”¹¹ De ezúttal is, a kötelesség politikai volt és nem katonai. Az amerikai „köztársaság palástja beszennyeződött”, mondta 1854-ben, s annak meg kell tisztulnia. „Forgassuk meg, mossuk fehérre a forradalom szellemében, ne pedig vérben!” Egykor legjobb barátja, Joshua Speed Kentuckyból magánlevelében azt írta 1855-ben, hogy szívesebben fogadná az elszakadást, mint rabszolgáinak elvesztését. Barátját Lincoln egyszerűen nem vette komolyan. 1856-ban olyan kijelentést tett, hogy „ez a sok szóbeszéd az Unió felbomlásáról csak humbug; nem más, mint bolondság.” 1857-ben: „Ahhoz, hogy a jobbik győzzön, nem véres töltényekre, hanem csupán békés szavazólapokra van szükség.” Douglasszal folytatott vitájának végén, 1858-ban mindenkit arról biztosított, hogy a „nézeteltérés hamarosan rendeződni fog, még hozzá békés úton. Nem lesz háború, nem lesz erőszak.”¹²

A történelem tanúsága szerint Lincoln halálosan tévedett. Hatszázhuszezer áldozat halálában tévedett. Ez volt Lincoln legfőbb bűne.

E megállapítás könnyen tűnhet a kutató önhittségének. Mailtand francia filozófusnak van egy találó gondolata: „Nagyon nehéz (mindig) szem előtt tartanunk, hogy a múltban megtörtént események egykor jövőnek számítottak.” Vulgárisan szólva, könnyű a foci-meccset utólag kritizálni. Mégis fel kell tennünk a kérdést: hogyan lehetséges, hogy a kiemelkedően józan gondolkodású Lincoln nem adott hitelt a háború közeledtének? Miért nem hallotta meg a komor figyelmeztető hangokat? Miért nem állt meg egy pillanatra? E kérdések megválaszolása egy egész nemzedék viselkedésére deríthet fényt. Az ötvenes években a részéről megnyilvánuló ingadozás, véleményváltoztatás oly minimális volt, hogy ezek pontos meghatározása szükségtelen. Hát akkor miért? Egy harmincegy és félmillió népmásfélmilliónyi halott és sebesült áldozata követeli, hogy feltegyük e kérdést.

Lincoln bizony önmagának nem tette fel. Érzékeny, erkölcsös ember volt, akit a polgárháborús agónia testileg, lelkileg megviselt. Az élénk, középkorú férfiból öregember lett,

⁹ Collected Works III. 553.

¹⁰ Collected Works IV. 13.

¹¹ Collected Works III. 550.

¹² Collected Works II. 355., 454., III. 316.

s eközben a demokrácia legnagyobb amerikai prófétája. Így bizonyította jóhiszeműségét, s végeredményben – hogy Edmund Wilson szavait idézzük – „morálisan és drámaiságában” illett hozzá, hogy életétől is megfosztották. Ha lett volna ideje a visszaemlékezésre, meg lehet, ő is rákérdezett volna saját és nemzedéke megannyi tagjának háború előtti vakságára. De az is lehet, hogy nem. A dolgok állása szerint ez most már a mi feladatunk.

Lincoln egy nemzedékhez tartozott, annak sok jellemvonásában osztozott, de persze sajátos, egyéni személyiségjegyekkel is rendelkezett. Amint arra Robert Bruce felfigyelt, Lincoln 1838-tól kezdve személyes okok miatt is képtelen volt szembesülni az Észak és Dél közti háború lehetőségével. Ebben nagy valószínűséggel szerepet játszott származása és családi helyzete.¹³ Kentuckyban, egy déli határállamban született. Felesége úgyszintén. Később három sógora a Konföderációért áldozta életét. Tudomásunk van róla, hogy 1863 karácsonyán egy lázadó tábornok özvegye vendégeskedett a Fehér Házban: Lincoln sógor-nője, talán feleségének legkedvesebb rokona volt az. Vajon mi lehetett köztük a beszéd-téma? Lincoln természetesen mit sem sejtett ezekről a háború előtt, ám már családi körülményei miatt is fájdalmas lehetett számára a testvérháború gondolata. Már csak emiatt sem foglalkozott vele.

Lincoln a szokványosnál is jobban irtózott az erőszaktól és a háborútól. A mexikói háború idején a Kongresszusban a katonai dicsőséget úgy ecsetelte, mint „vérzivatarból kiemelkedő, szép szívárványt,” mint „életre törő kígyó elbűvölő szemét”. Erőszaktól viszolygó érzései azzal az optimizmussal teli hittel párosultak, hogy egy demokrácia garantáltan meg tudja találni minden problémára a békés megoldást. Liberális meggyőződése pedig úgy tartotta, hogy a háborúk nemigen, vagy egyáltalán nem oldanak meg semmit. 1861 tavaszán még mindig így érvelt honfitársai előtt: „Tegyük fel, háborúba keveredünk, ám nem harcolhatunk örökké; s midőn nagy veszteség árán, de a legcsekélyebb nyereség nélkül mindkét fél abbahagyja a hadakozást, ugyanazok a régi kérdések jönnének újra elő...”¹⁴ Vagyis: a józan amerikai nép ugyan miért rendezne vérfürdőt saját határain belül?

A küszöbön álló háború jellege már önmagában véve is elhomályosította Lincoln látását. Az összeütközés polgárháború formáját öltötte volna, amely az összes közül a letragikusabb. Lincoln a polgárháború fogalmát az angol történelem alapján értelmezhetette – úgy, ahogyan a „kerekféjük” és a „gavallérok” küzdöttek egymással éveken keresztül, mígnem Károly király feje a porba hullott. Lincolnnak a francia forradalomról s vele együtt a terrorról is voltak ismeretei. Az amerikaiak, ugyebár, soha nem sülyednének olyan alacsony szintre... A háború beállta után is eleinte – ahogyan ő nevezte – „a könyörtelen forradalmi harc” elkerülésén fáradozott.

Északon a lakosság többsége ellenezte a háborút, és tudott dolog volt, hogy délen is ez a helyzet. Mindenesetre egyértelmű volt Lincoln számára, hogy ha mégis összecsapásra kerülne sor, reális esélye a győzelemre csupán az egyik félnek lenne; ezért nagy baklövésnek tartotta volna, hogy a másik fél ilyesmit megkockáztasson. A romantikus legenda, hogy egyetlen déli tíz „átkozott jenkivel” képes elbánni, merő ostobaság volt. Ezt Lincoln sem vette komolyan, amit szavai is tükröznek. 1856-ban például ezeket mondta: „Az Unió semmi esetre sem fog szétesni. Mi nem akarjuk, hogy széteszen, de ha önök kezdeményeznék, nem fogjuk engedni!” Hangvétele három év múltán sem változott. Cincinnatiban szónokolva – nem messze születési helyétől, Kentuckytól, s az ottaniaknak címezve szavait – így beszélt: „Háborút szeretnének, és mindnyájunkkal végezni akarnak? Nos, uraim, a véleményem az, hogy önök nemes és bátor férfiak, ámde ebben nem állnak egyedül; hogy önök egyenként is bátran felveszik a harcot, ha jó ügyről van szó, csakúgy, mint mások, ezt önök nemegyszer be is bizonyították; de egyenként nem jobbak nálunk, és nincsenek any-

¹³ Bruce, Robert V.: „The Shadow of a Coming War.” In: Boritt, Gabor S. (Ed.): Lincoln, the War President: The Gettysburg Lectures. New York, 1992. 24.

¹⁴ Collected Works IV. 259.

nyian, mint mi. (Hangos éljenzés.) Önöknek soha nem lesz módjukban azzal büszkélkedni, hogy velünk ostorral bántak el. Ha kevesebben volnánk, mint önök, azt hiszem, ostorral is elbánhatnának velünk. Ha lélekszámunk megegyezne, úgy a csata valószínűleg döntetlenül végződne. De mivel számarányukat tekintve önök alattunk állnak, önök sem mire se fognak menni, ha megpróbálnak bennünket saját uralmuk alá hajtani.”¹⁵ Később egyesek ezt is Lincoln profetikus megnyilatkozásai közé sorolták, amely azt szemlélteti, hogyan járna majd el elnökként. Ám mondandójának célja az 1850-es években mindössze az volt, hogy eloszlassa a háború rémképét. Fentebb idézett 1856-os beszédében hangzott el: „Ez a sok szóbeszéd az Unió felbomlásáról csak humbug; nem más, mint bolondság.”¹⁶

Egyik leveléből különben az is megtudható, hogyan hangsúlyozta a „humbug” szót. Közvetlenül az elnökválasztás előtt, amikor a hangulat már eléggé forró volt, figyelmeztették Lincolnt, hogy győzelme esetén az egyik erődből néhány tiszt fegyverestül délre szándékozik távozni és ellen fog állni. Lincoln megkérte barátját, hogy kísérje figyelemmel az ügyet, majd hozzátette: „Szerintem nagy valószínűséggel az egész csak hum-bug.”¹⁷

Azzal együtt, hogy Kentuckyból származott, s délies kiejtését egy életen át megőrizte, lehetséges, hogy időnként önmagát is délinek tartotta, legalábbis olyasvalakinek, aki ismeri a délieket. Nos, valójában nem volt közülük való és nem ismerte őket. Régebben volt ugyan kapcsolata déliekkel, de nem járta be az országnak ezt a részét, s nem sokat tudott az ottani emberek érzélemlavilágáról; meglehet, így volt ezzel általában a többi republikánus is, aki nem kampányolhatott délen. Sajnálatos hiányosság volt ez egy olyan ember részéről, aki nem nélkülözhetette a személyes kapcsolatokat, s aki a későbbiekben a Fehér Ház ajtaját is kitárta a látogatók előtt, csakhogy tájékozódjék a közvéleményről. Lincolnban azonban nem tudatosult e hiányosság. Az 1860. évi kampány idején ezt írta: „A déli emberekben sokkal több a józan érzés, a jó modor, mintsem hogy kormányzatunk megdöntését akarják...” Lehetett ugyan némi kétsége, mert hozzátette: „Legalábbis azt remélem és hiszem.” Még akkor is bízott a józanész visszatérésében, amikor a háború már komolyra fordult. 1861 őszén például azt jósolta, hogy „Missouri népének jövőre már nem lesz kedve újra vállalni mindazokat a bajokat, amelyek az idén annyira megviselték és legyengítették.”¹⁸ Amint az bebizonyosodott, Missourinak ezek után is bőven kijutott a háború szörnyűségeiből. Lincoln 1863-ban titkárának még mindig azt állította, hogy Jefferson Davis csak hadseregében reménykedhet: „Ha azt szétzúznánk, a nép hajlandó lenne visszatérni a régi kerékvágásba.”¹⁹

Lincoln élete végéig túlbecsülte a déliek uniópártiságát. Részben az Unió iránti saját elkötelezettsége miatt félreértelmezte a Mason–Dixon-vonaltól délre lakókat. Nem tudta jól felmérni mások csalódottságát. Végére is az Egyesült Államok tette lehetővé, hogy öbelőle, egy írástudatlan apa s talán törvénytelen anya gyermekéből Illinois állam egyik legjelentősebb személyisége lett az 1850-es évekre. És ez még nem volt minden. 1864-ben az ohioi 166. ezred katonáihoz így szólt: „Most éppen én lakom ebben a nagy Fehér Házban. Én vagyok rá az élő tanú, hogy bármelyikük gyermeke eljuthat idáig, mint ahogy az én apám fiának is sikerült.” Miért akarnák az egyszerű emberek tönkretenni az államszövetséget? Hát nem ők azok, akik meghatározó szerepet játszanak egy demokráciában? Miután bekövetkezett az elszakadás, elismerte: „A politikai kilátások sötétek és egyre rosszabbak.” Majd ezzel toldotta meg: „De a Nép a Gondviselés segítségével helyre fogja hozni!”²⁰

¹⁵ Collected Works II. 355., III. 454.

¹⁶ Collected Works II. 355.

¹⁷ Collected Works IV. 132.

¹⁸ Collected Works IV. 95., V. 1.

¹⁹ Dennett, Tyler (Ed.): Lincoln and the Civil War in the Diaries and Letters of John Hay. New York, 1939. 77.

²⁰ Collected Works VII. 512., IV. 160.

Az Unió iránti elkötelezettségének több összetevője is volt, köztük egy – hogy Alexander Stephens kifejezésével éljünk – a „vallási miszticizmusra” emlékeztető jelenség; jóllehet ilyesmit Lincoln nem ismert volna el. Ám a miszticizmus nem a hétköznapi dolgok világába tartozik. Nos, Lincolnnak az Unióhoz fűződő viszonya sem volt mindennapi. Lehetséges, hogy a kálvini predesztinációról tanultak (ő maga baptista családból származott) és a benne így kialakult fatalizmus is segítségére voltak a polgárháborúhoz vezető úton. Amíg a vérzivatar nem döböntette rá másra, joggal állíthatta, hogy „Isten velünk”, ami alatt természetesen Észak, a republikánusok és az általuk képviselt progresszió volt értendő. De alighanem még józanabb, elnézőbb pillanataiban is képtelen lett volna belátni, hogy Isten esetleg elhagyhatja „az ő szinte kiválasztott népét”.

Lincoln az Egyesült Államok sérthetetlenségébe, fizikai oszthatatlanságába vetett szilárd hite ugyancsak értelmetlenné, szinte felfoghatatlanná tette számára a szeparatista háború gondolatát. „Fizikai értelemben nem válhatunk szét”, fogalmazott később első bekiktatási beszédében. Példaként említette az észak-déli irányban folyó Mississippi oszthatatlanságát. De a természeti tényezők egyesítő erején túl kiemelte az arra épülő gazdasági élet összetartó hatását is. A mindenki által vágyott prosperitás kellő garanciának tűnt számára az elszakadással szemben.

Lincoln tévedése részben abból is fakadt, hogy félreértelmezte a történelmet. Konkrétan: nem fogta fel, hogy egy kisebbség is képes forradalmat kirobbantani. Az amerikai forradalom (függetlenségi háború) legendáriumban az szerepel, hogy a gyarmati lakosság túlnyomó többsége, a hazafiak összefogtak, és győzött a demokrácia. Észert tehát másként az délen sem mehetett volna végbe. Úgy tűnik, amikor Lincoln arra hivatkozott, hogy a déliek többsége nem akarja felbomlasztani az Uniót, jó darabig igaza is volt. Azt azonban nem ismerte fel, hogy egy, a Dél-Karolina partvidéken élő, viszonylag csekély kisebbség beindíthatja az elszakadási folyamatot – afféle szikraként, amint az a forradalmakban lenni szokott –, és utána már nincs visszaút. Márpedig a déli fehér lakosság zömében a végén kellő fokú elégedetlenség gyülemlett fel ahhoz, hogy magáévá tegye a forradalom ügyét.

Mennyire volt Lincoln szüklátókorúsága egyedi, és milyen mértékben osztozott abban saját nemzedékének jó része? A kérdésre – általánosítás helyett – csak konkrét személyek vizsgálata alapján adható válasz. Az bizonyos, hogy sok mindenben megegyeztek. Lincoln-tól eltérően később sokan azt állították magukról, hogy ők jóval előbb látták a háború közeledtét, de a történész-közgazdász ifj. Charles Francis Adams 1860-as évek közepéről származó megállapítása sok igazságot tartalmazott: „Mindannyian a bolondok paradicsomi állapotában éltük életünket.”²¹

Ez persze a republikánusokra vonatkozott, részben annak köszönhetően, hogy ők politikailag tartósan profitáltak a rabszolgaellenes kampányból. Személy szerint Lincoln, jóllehet mindig ellenezte a rabszolgaságot, csak 1854-től állította e kérdést politikai tevékenységének középpontjába, midőn az általános helyzet azt már gyakorlatilag is célszerűvé tette számára. Ekkor a kisebbségben lévő (sokak szerint haldokló) Whig Párt egyik illinoisi szószólójából a többségi republikánusok vezéregyénisége lett, először az államon belül, majd országszerte. Méltánytalan azonban az a cinikus vélekedés, hogy a republikánusok megerősödése csupán ennek az ügynek volt tulajdonítható, vagy hogy ez lett volna mozgalmuk egyetlen célja. Ugyanilyen helytelen annak a politikai hozadéknak a bagatellizálása is, amely a polgárháború elkerülhetőségének illúziójából fakadt, abból a hiú ábrándból, hogy a déli szeparatista fenyegetés csupán hetvenkedés, rosszabb esetben zsarolás. Lincoln beállítottsága az 1850-es évektől 1860-ban történt megválasztásáig oly keveset változott, hogy szinte említésre sem méltó, hacsak annyiban nem, hogy a republikánusok elnökjelöltjeként nézetei országos visszhangra találtak. Tisztában volt vele, hogy pártjának életképes-

²¹ Adams, Charles F. Jr.: Charles Francis Adams, 1835–1915: An Autobiography. Boston, 1900. 69.

sége azon múlik, milyen szilárdan kötelezi el magát a rabszolgaság korlátozása mellett. Egyszersmind a háború kockázatát gyakorlatilag továbbra is nem létezőnek tekintette. Befolyásának növekedésével párhuzamosan nőtt morális felelőssége is: vaksága ezért különösen elítélendő.

Ámde Lincoln és a republikánusok nem voltak egyedül a „bolondok paradicsomi állapotában”. Tény, hogy a politikai színskála közepén a Tennessee-i John Bell vezette Alkotmányos Unió Pártja állt, azzal az eltökélt szándékkal, hogy megmenti az államszövetséget. A Demokrata Párt északi szárnyának jelöltje, Stephen Douglas szintén a középpontba igyekezett, és a kampány során „gigászi erőfeszítések árán próbálta a figyelmet az Unióra leselkedő veszély” felé terelni, hogy a kor kiváló történészeit, David Pottert és Don Fehrenbachert idézzük. Ezt a programot azonban John Breckinridge, a déli demokraták Kentuckyból származó jelöltje és hívei legalább annyira elutasították, mint Lincoln és pártja. Politikailag ugyanis semmiféle haszonnal sem kecsegtetett. Így az elszakadás meg a háború helyett Breckinridge és társai is inkább az Unióhoz való ragaszkodásukat hangoztatták. Úgy tűnt, a déliek, akárcsak az északiak, inkább a békére, semmint a háborúra fognak szavazni.

Furcsa módon – ám nézeteivel teljes összhangban – Lincoln Breckinridge uniópártisága mellett szólalt meg (csak hogy Douglast támadja). 1860 őszén egy olyan dialógust írt, amely képzeletben az északi és a déli demokrata elnökjelölt között zajlott le. A politikai drámaírás műfajába tett röpké kirándulásának fő ismérve a könnyedség volt:

„Doug: ...és Ön meg a barátai, mind az Unió ellenségei!

Breck: Ugyan már! Régóta ismer minket; miért nem vádolt bennünket Unió-ellenességgel azelőtt is, mielőtt elutasítottuk az Ön elnökké jelölését? Miért nem figyelmeztette soha Északot elszakadási terveinkről a charlestoni, meg a Baltimore-i országos nagygyűléseink előtt? Lenne szíves válaszolni, Douglas szenátor?

Doug: A torkom állapota most nem teszi lehetővé, hogy folytassam ezt a beszélgetést.”²²

Lincoln nem vette észre, hogy a Breckinridge-frakció déli („Dixie”) unionistái között sokan voltak ugyan, akik nem számoltak komolyabb háborúval, ám az északitól eltérő logika alapján! Főleg olyasmit mondogattak, hogy a jenkik sosem harcolnának – ezért nincs veszély. Nos – Robert Bruce szavaival élve –, „a háborút azok idézték elő, akik tagadták annak lehetőségét”. Lincoln 1860-ban ezek között az élen járt.

Végezetül, Lincoln háborúval szembeni vakságának kutatása során a *megkerülés* pszichoanalitikai fogalmához érkezünk el. Bár közmondásosan józan gondolkodású volt, más esetekben is előfordult, hogy Lincoln becsapta önmagát. Megegett, hogy nem nézett szembe a rideg valósággal; gondolkodása, viselkedése ábrándozó lett. A *megkerülés* fogalmát Anna Freud klasszikus módon definiálta, de pusztá józanésszel is kifejezhető az. Shakespeare mondja a *Lear király*ban, e Lincoln által is kedvelt drámában: „Tehetetlen vagyok, ezért látni se akarok.”

Lincoln nem engedte meg magának, hogy egy szörnyű háború eljövételét érzékelle. Félrevezette önmagát s népét, egyszerűen hazudott; ámde ezt becsületos emberként tette, mert politikailag és erkölcsileg a rabszolgaság elleni küzdelemre érzett késztetést. Az így nyert politikai hozadékról már szoltunk. De térjünk ki morális elkötelezettségére is. „Ha a rabszolgaság nem igazságtalan, akkor semmi sem igazságtalan”, állapította meg 1864-ben, „nem is emlékszem, mikor gondoltam vagy éreztem ezt másként”. Vagy ahogyan 1837-ben fogalmazott: „A rabszolgaság intézménye igazságtalanságon és helytelen politikán alapszik.” Az 1858-as nagy elnökjelölti viták idején így látta a probléma morális hátterének lényegét: „örökös harc a jó és a rossz között”.²³ Következtetése: az Egyesült Államoknak

²² Collected Works IV. 124.

²³ Collected Works VII. 281., I. 75., III. 315., VII. 23.

emiatt kötelessége, hogy előbb-utóbb véget vessen a rabszolgaság gyalázatos intézményének. Ha Lincoln számot vetett volna azzal, hogy az emancipáció ára egy hatalmas háború lesz, valószínűleg kővé dermedt volna. Szembe tudott volna-e becsülettel nézni az 1850-es években egy olyan jövővel, amelyről – David Potter kalkulációja szerint – utóbb az derült ki, hogy „minden hat rabszolga felszabadulásáért egy-egy déli vagy északi katona fizetett életével”?²⁴ Tény azonban, hogy Lincoln figyelmen kívül hagyta a rabszolgaság elleni küzdelem lehetséges következményeit, ám mégis elhozta az emancipációt, a 13. alkotmány-kiegészítést, „a szabadság újjászületését.”

Még eltűnődhetünk azon, mi történt volna, ha az 1850-es években megengedte volna magának, hogy szembenézzen a szabadság vagy háború könyörtelen alternatívájával. Ezt ugyan már nem tudhatjuk meg, de megítélésünk szerint képtelen lett volna beletörődni a háborúba, amely 1861-65 között végül is bekövetkezett. A békét választotta volna, okkal vagy ok nélkül annak reményében, hogy a szabadság csupán késést szenvedne. Ezzel közéleti szerepe véget is ért volna. A Republikánus Párt viszont tovább sodródott volna a háború felé. Lincoln a későbbiekben nem tudott volna egymaga gátat vetni a háború közeledtének. Ehhez arra lett volna szükség, hogy az összes republikánus – és/vagy sok déli fehér – vegye végre figyelembe a realitást és nézzen szembe a várható igazsággal.

Mire következethetünk mindebből, ha morális szempontok szerint tekintünk vissza a második évezred végéről? Ha a rabszolgakérdést nézzük, Lincolnnak tökéletesen igaza lett. Ha a háború problémáját vizsgáljuk, súlyosan tévedett. S ha a kettőt összekötjük, mint-hogy az elkerülhetetlen? Nos, az olvasóra bízunk a választ.

Egy dolog bizonyos: Lincoln a szabadsággal jegyezte el életét, jóban-rosszban.

*

Erkölcsei szempontból mit sem változott a helyzet, amikor 1860. november 6-án elnökké választották. Lincoln továbbra is kitérő magatartást tanúsított, s felelőssége ezzel együtt növekedett. Kezét a pártja egyre jobban megkötötte. Dél-Karolina összehívta az elszakadásra hajló államok képviselőit, mire Lincoln – többek között – ezt írta Illinois republikánus szenátorának, Lyman Trumbullnak: „Tartsatok ki! Közeleg a szakítópróba, jobb, ha most, mint később bármikor.”²⁵ Hogy miféle „szakítópróba” gondolt, nem nevezte meg. De következetesen kerülte a háború lehetőségének említését. Természetesen nem lehetett célja a válsághangulat szítása holmi felelőtlen beszéddel, ám az is igaz, hogy a szörnyű háború árnyát még mindig nem észlelte. Andrew Jackson viszont bizonyára előjött gondolataiban: amikor egy újságíró felkereste Springfieldben, Lincoln éppen Jackson 1832-es, nullifikáció elleni „híres proklamációját” tanulmányozta.²⁶

Lincoln egy másik – az előzőnél megbízhatóbb, de kevésbé közismert – hírlapíró jelenlétében csak „nevetett” annak hallatán, hogy „a déliek halálosan komolyan gondolják a háborút”. Az ohioi Donn Piatt később így írt erről: „Lincoln úr nem hitte el, nem lehetett vele elhitetni, hogy a Dél komolyan gondolja az elszakadást és a háborút.” Míg Piatt előtt már egy „sátraktól fehérlő” ország képe derengett fel, Lincoln azzal viccelődött, hogy nyilván csak a Cincinnati-i sertésárak esése miatt gondol ilyesmit. Más alkalommal az elnök, aki fehér házi évei alatt ügyesen bánt a protekciós juttatások eszközével, derűsen magyarázta, hogy a déliek bizonyára nem szívesen mondanának le a Washingtonból megszerezhető előnyökről. Piatt alighanem korabeli feljegyzései szerint Lincoln állítólag ezt mondta:

²⁴ Potter, David: „Why the Republicans Rejected Both Compromise and Secession.” In: Knoles, George H. (Ed.): *The Crisis of the Union, 1860-1861*. Baton Rouge, 1965. 105.

²⁵ *Collected Works* IV. 150.

²⁶ Segel, Charles M. (Ed.): *Conversations with Lincoln*. New York, 1961. 43.

„Ha eléggé hihetően hangzana, hogy üres állásokat kínálunk az Északi-sarkon, az oda-vezető út tele volna halott virginiaiakkal.”²⁷

Később már valóban virginiaiak, pennsylvániaiak és más államok fiainak holtteste szegélyezte az utakat és a mezőket – de nem az Északi-sark irányában. Ezt tudván, a mai ember beleborzong a Lincoln által mondottakba.

Régebbi kutatások alapján ismert, mit tett Lincoln a megválasztása és a Sumter-erőd lövetése közti időszakban. Íme annak rövid összefoglalása:

Északon a kiválásra háromféleképpen reagáltak. Egyesek, főleg a rabszolgaság leghevesebb ellenzői, hajlandóságot mutattak volna a „megtévedt testvérek” elengedésére, habár e szándék komolysága nem bizonyított. Még Horace Greeley, a legbefolyásosabb északi újság, a *The New York Tribune* szerkesztője és Salmon P. Chase, Lincoln leendő pénzügyminisztere is eljátszott e gondolattal. Szintúgy Frederick Douglass, aki a délieknek tett engedményektől tartott. Lincoln ezt az álláspontot elutasította.

A másik végletet azok képviselték, akik az első pillanattól kezdve határozott katonai fellépést követeltek a lázadókkal szemben. Indiana állam alig megválasztott kormányzója, a viszonylag mérsékelt Oliver Morton például így nyilatkozott 1860 novemberében: „Ha a nemzet létrejötte annak idején megérte a küzdelmet, akkor fennmaradásáért is érdemes harcolnunk.” Lincolnra nem volt jellemző az efféle kemény fogalmazás, és sokáig visszautasította a szerinte „kényszerítésnek” számító módszer alkalmazását is. „Hadsereget küldeni Dél-Karolinába” nem volt kedvére való, mondta 1861 februárjának közepén.²⁸

E szélsőséges álláspontok között elhelyezkedő északiak valószínűsíthető többsége inkább valamiféle kompromisszumot szeretett volna az elszakadás és a háború kiküszöbölése érdekében. De Lincolntól ők sem kaptak sok biztatást. Mégpedig azért nem, mert a kompromisszum meghátrálást jelentett volna a rabszolgaság visszaszorításában; s ebben pártjával azonos véleményen volt. Ezenkívül veszélyeztetve látta a jogállam demokratikus választási elvét is. Mindazonáltal a többnyire (egyesek szerint furcsa mód) hallgatag megválasztott elnök tett bizonyos engedményeket. Az egyik talán Új-Mexikónak a rabszolgaság korlátozása nélküli befogadása volt az Unióba, a másik pedig egy alkotmány-kiegészítési javaslat, amely lehetővé tette volna a rabszolgaság örökös fennmaradását ott, ahol az már addig is létezett. Ha meg is döbbenünk e második engedmény hallatán – akárcsak a szörnyű háború közelségén –, nem szabad elfelejtenünk, hogy Lincoln szerint a rabszolgaság elszigeteltségben előbb-utóbb megszűnt volna. Ily módon a javasolt 13. alkotmány-kiegészítés nem állt ellentétben azzal a nézetével, hogy az Unió tartósan nem maradhat fenn, ha „félíg rabszolga és félíg szabad”. Az elképzelése az volt, hogy kiegészítéssel vagy anélkül, az Egyesült Államok idővel úgyszólván szabad országgá válik.

Noha Lincoln a továbbiakban már nem hagyhatta figyelmen kívül az egyre mélyülő válságot, nem kis erőfeszítésébe került feladni azt az álláspontot, miszerint a déli szélsőségesek csupán politikai játszmát űznek. 1861. január 11-én egy magánlevélben így írt a szakadárokról: „Vagy játszani akarnak velünk, vagy halálosan komolyak.”²⁹ Ha az első esetről volt szó, Lincoln máris túl sokat engedett. Ha az utóbbiról, időhúzásra kellett hogy törekedjen, amíg a déli uniópártiak új erőre nem kapnak. Így hát vigyázni kellett az Unió egységét kifejező szimbólumokra, mindenekelőtt a délen található szövetségi erődökre.

Ezzel együtt a korábbi évekhez hasonlóan igyekezett továbbra is kicsinyíteni a válság jelentőségét. Utban Washington felé, 1861. február 15-én pittsburghi szónoklatában például ezt lehetett hallani: „A folyó túlpartján uralkodó bajok ellenére (s a szónok mosolyogva dél felé mutatott) valójában nincs válság (...) kivéve egy mesterségeset (...), nincs

²⁷ Piatt, Donn: *Memories of the Men Who Saved the Union*. New York, 1887. (a továbbiakban: Piatt) 33-34., 30.

²⁸ *Collected Works* IV. 195.

²⁹ *Collected Works* IV. 172.

válság, kivéve egy olyat, amelyet egyes politikusok szoktak előidézni.” Ekképpen szólva is igyekezett a kedélyeket „lehűtve” tartani: „Ha a nagy amerikai nép megőrzi vérmérsékletét a választóvonal mindkét oldalán, a bajok meg fognak szűnni (...), s amint idővel másfajta fellegek is eloszlottak már, úgy el fognak ezek is ...”³⁰

Mintha csak erre reagált volna A. Waldo Putnam történész Tennesseeből, aki szenátorának, Lincoln leendő alelnökének, Andrew Johnsonnak írt. Uniópárti egy másik uniópártinak: „De kedves uram, nem lesz az jó, ha az északi emberek azt fogják hinni, hogy (e válság) ’csak mesterséges,’ ahogyan frissen megválasztott elnökünk oly gyakran mondogatja mostanában – és hogy az ’gyorsan el fog múlni’ –, meg hogy ’senkinek sem esik bántódása.’” Habár a Dél északi peremvidékén akkoriban sokan ellenezték az elszakadást, a történész „olyan pusztító háborútól tartott, melynek kiterjedése és időtartama beláthatatlan”.³¹

Időnként úgy tűnt, Lincoln sem kerülheti el a súlyos helyzettel való szembesülést. Korábbi patrónusa, aki vele együtt hangosan bírálta a Mexikó elleni háborút, Thomas Corwin képviselő Ohióból leplezetlen stílusban írta neki január második felében, hogy „hosszú és véres háborúra kell számítani”. Néhány hét múlva Lincoln az Illinois állambeli Springfieldből, lakóhelyéről távozóban kijelentette, „nem tudja mikor, vagy egyáltalán visszatér-e” oda, és hogy az előtte álló feladat „nagyobb, mint ami Washington vállára nehezedett”. A háború lett volna e feladat? Jefferson Davis beiktatásának napján Lincoln beismerte, hogy eljöhét az idő, „amikor a háború elkerülhetetlen lesz”. Még aznap Philadelphiában, a Függetlenség Csarnokában kijelentette, hogy „inkább legyen gyilkosság áldozata”, minthogy Amerika eszméit feladja. De még ugyanebben a beszédében hozzátette: „Nos, a dolgok jelenlegi állása alapján szerintem szükségtelen a vérontás és a háború. Egyszerűen nincs rá szükség.” Megfogadta: „Nem lesz vérontás, hacsak nem kényszerítik rá a kormányt. A kormány nem fog erőt alkalmazni, hacsak erővel nem törnek ellene.”³²

Mire számított Lincoln ezek után? Ha megnézzük, hogyan állította össze kormányát, azt találjuk, hogy békére készülve. A tagok kiválasztásában a szokványos politika, semmint a háború lehetősége vagy valószínűsége játszott szerepet. William Seward, a Republikánus Párt kompromisszumra kész vezéralakja lett a külügyminiszter. A hadügyminiszteri posztot egy kétes érdemű pennsylvaniai politikus, Simon Cameron kapta, aki inkább pénzügyminiszter szeretett volna lenni. Egy héttel a beiktatás előtt a hadtengerészet miniszteri posztjának várományosa még az észak-karolinai John Gilmer volt. Végül a Connecticut állambeli Gideon Welles republikánus politikus, korábban Jackson-párti lapszerkesztő nyerte el a kinevezést. Lincoln tehát békekormányt és nem háborús kormányt alakított.

Noha békére számított, Lincoln szerint ebbe még belefért a háború veszélyének elismerése. 1861. március 4-én tartott beiktatási beszédében – melyet James McPherson „az amerikai történelem legfontosabb ilyen beszédének” nevezett – Lincoln megismételte fogadalmát, hogy ő nem kezdeményez háborút, és a béke mellett emelt szót: „Mi nem ellenségek, hanem barátok vagyunk. Nem szabad, hogy ellenségek legyünk.” Egyértelművé tette azonban, hogy a kormányzat megmentése érdekében a „polgárháborút” is vállalná.³³ Kockáztatott? Avagy lelke mélyén valahol mégis ott bujkálhatott a gyanú, hogy egyszer kenyértörésre kerülhet sor? Megkerülő magatartásának automatizmusa mondott volna csődöt? Ám midőn viccelődve nevetett Donn Piatton, hogy az újságíró háborús vízióját a Cin-

³⁰ Collected Works IV. 211.

³¹ Graf, L. P. – Haskins, R. H. (Eds.): The Papers of Andrew Johnson. Vol. 4. 1860-61. Knoxville, 1967. 310-11.

³² Collected Works IV. 190., 243., 240-41.

³³ Collected Works IV. 271.

cinnati-i sertésárak esése idézhette elő, Lincoln akkor is megjegyezte, „addig nem lépjük át a vonalat, míg oda nem érünk”.³⁴

S elérkezett a pillanat, amikor a vonalat át kellett lépni. A kemény szavak, a tapintatos szavak, a tréfás szavak ideje lejárt. Lincoln elfoglalta az elnöki hivatalt. Beiktatása másnapján szerzett arról tudomást, hogy a Sumter-erőd helyőrségének csupán hat heti ellátmánya van. A különféle nyomásnak, ellentmondó tanácsoknak és a hullámzó közvélemény hatásának kitett Lincoln először az erőd kiürítése felé hajlott, majd megerősítése mellett döntött, de nem hadianyaggal. Annak ugyanis még volt némi valószínűsége, hogy legalább az élelmet beengedik a déliek. Ha nem, azzal tulajdonképpen az első lövést adnák le.

*

A most már tényleg lehetséges háborútól elválasztó vonal átlépése szörnyű megpróbáltatást jelentett Lincolnnak. Ha február vége óta mondogatta is, hogy „szükség lehet határozott lépésre”, e lépés – akár óvatos, akár határozott – meglehetősen elméleti volt. Welles haditengerészeti minisztertől tudjuk, hogy Lincoln „barátai többségénél is tovább táplálta a reményt, miszerint sor kerülhet a megbékélésre”.³⁵ Március végén jött el a fájdalmas átmenet ideje: dönteni kellett Fort Sumter sorsáról. Winfield Scott tábornok 28-án azt ajánlotta, ürítsék ki az erődöt, a Pickensnél találhatóval együtt. Az elnök még aznap este tájékoztatta kabinetjének tagjait, akiket az első fehér házi díszvacsoráról kellett félrehívni. A válságtanács elutasította a tábornok javaslatát. Lincoln – titkárai elbeszélése szerint – „azon az éjszakán egyszer sem hunyta le a szemét”.

Másnap, nagypéntek reggelén súlyos depresszió lett úrrá az elnökön. A rákövetkező napon már migrén is kínozza. Mary Todd egy látogatóval azt közölte, hogy „férje évek óta először dől ki ilyen borzasztó fejfájástól”. 1861 húsvét vasárnapját írtak, amikor Lincolnt dühroham fogta el. De mindeközben dolgozott, végezte munkáját. A terv az volt, hogy Sumtert megerősítik, legalábbis megpróbálják. Április 2-án, kedden családját elvitte a hadikikötőbe, ahol huszonegy ágyúlövést adtak le tiszteletére. Aznap délután kaszárnnyakat keresett fel. Végre Lincoln felfogta, mégiscsak eljöhettek az ideje azoknak a „véres töltényeknek”, amelyekről oly sokáig állította, hogy szükségtelenek. A „békés szavazólapok” nem bizonyultak elég erősnek.

A történészek háromféleképpen határozzák meg Lincoln polgárháborúban játszott szerepét a Sumter-erőddel kapcsolatban. Az egyik elmélet szerint Lincoln szándékosan provokálta volna ki az erőd ostromát, hogy maga mögé állítsa Északot. E tudományosan gyenge lábakon álló, inkább csak a korabeli déli érdekeket tükröző álláspontot (amelyet különben Jefferson Davis és alelnöke, Alexander Stephens támogatott) ma már kevés történész képviseli. Megítélésünk szerint teljesen elfogadhatatlan.

Egy másik megközelítés, melynek kidolgozója az alapos David Potter, egy valamelyest tévelygő Lincolnt vetít elénk, aki békét óhajt és az utolsó pillanatig azt hiszi, hogy elkerülheti a háborút. A harmadik felfogás szerint az elnök jobbára ura a helyzetnek, reménykedik benne, hogy a Sumter-helyőrség megerősítése békés úton *lehetséges*, de az összecsapást *valószínűnek* tartja. Ezt a nézetet két kiváló tudós, Kenneth Stampp és Richard Current vallja elsősorban.³⁶

Current és Stampp professzorok túlságosan szűk időintervallumon belül vizsgáldtak, ennél fogva nem vették teljes mértékig figyelembe Lincoln mélységesen őszinte békevágát,

³⁴ Piatt 34.

³⁵ Mordell, Albert (Ed.): Selected Essays by Gideon Welles: Civil War and Reconstruction. New York, 1959. 40.

³⁶ Potter, David M.: Lincoln and His Party in the Secession Crisis. New Haven, 1962. 336-75. Stampp 1964. 262-86.; Current, Richard N.: Lincoln and the First Shot. Philadelphia, 1963. 182-208.

illetve hogy sokáig mennyire félreértette a déli háborús szándék komolyságát. Potter professzor viszont arra nem figyelte fel eléggé, hogy az elszakadási válság alatt elérkezett az ideje annak, hogy Lincoln világosan felmérje a háború közeledtének realitását. „Nem szívesen, de fontolgatom annak lehetőségét, hogy hazánkban szükségessé válhat a fegyveres erő alkalmazása” – jelentette ki a közönség tapsától kísérve a pennsylvaniai Harrisburgben 1861-ben, Washington születésnapján (február 22.). De amit „fontolgatott”, az a „szükségesség” lehetősége volt. Ekkor egyébként még azt is hozzáfűzte, hogy legőszintébb reménye az, hogy a népnek soha ne legyen „kötelessége a vérontás, de különösképpen ne kerüljön erre sor testvérek között”.³⁷

Egy nappal korábban Lincoln New Jersey-ben ezt az ígéretet tette: „Nincs még egy ember, aki nálam odaadóbb híve volna a békének. (Éljenezs.) Nincs senki, aki hajlandó lenne nálam többet tenni a megőrzéséért.”³⁸ Igazság szerint mások lehet, hogy többet tettek volna a békéért; például William Seward külügyminiszter is pontosan ezen fáradozott. Scott tábornokhoz hasonlóan, ő is a Sumter-erőd kiürítése mellett volt. Seward szívesen megvárta volna, hogy az úgymond szeparatista örület csillapodjék, és maga is igyekezett volna azt előmozdítani. Seward Lincolnnál jóval korábban és jóval határozottabban látta meg az elszakadási válságban testet öltő háborús veszély nagyságát. 1861 márciusában – Daniel W. Crofts történész szavaival élve – „valóban jelentős vita” zajlott le a kormányon belül. Lincoln maga is a Sumter-erőd kiürítését mérlegelte azt remélve, hogy így megőrizheti Virginia és a többi határállam lojalitását, ami által esetleg a Konföderációt alkotó délebbi államok életképessége jócskán gyengülhetett volna. Természetesen egy dolog volt kabinettagként beszélni, és más volt óriási súly alatt elnökként cselekedni. Stampp, Current és Crofts pontosan állapítják meg, hogy az északi oldalon végeredményben Lincoln szava döntötte el, hogy Amerika hadiállapotba került.³⁹ A Konföderáció részéről Jefferson Davis és kabinetje hozta meg a döntést a Sumter-erőd ostromáról, napra pontosan négy évvel azelőtt, hogy Robert E. Lee Appomattoxnál letette a fegyvert. A történelmi fordulópontot tehát a Sumter-erőd ágyúzása jelentette. Vajon ez másképpen nem alakulhatott volna?

Fort Sumter volt mindkét fél részére a casus belli. Lincoln mögé felsorakozott a minden addiginál egységesebb Észak, amely az erőd megtámadása után hajlandó volt korlátozott hadviselésre. (Előzőleg több erődöt is elfoglaltak már a lázadók, de az nem járt véráldozattal és nem kapott nagy nyilvánosságot.) Jefferson Davis ezzel szemben maga mögött tudhatta a Délt, amely, ha nem is volt olyan egységes, mint Észak, de egységesebb volt, mint valaha. Virginia, Észak-Karolina, Tennessee és Arkansas is csatlakozott hozzá. E tábor is készen állt kisebb harci tevékenységre.

Jóllehet sok más délihez hasonlóan nagy személyes felelősség terhelte a háború bekövetkeztében, Davis elnök jelenleg nem képezi vizsgálatunk tárgyát. De vajon Lincoln köteles lett volna-e többet tenni a háború elkerülése érdekében? Meglehet, próbálkozása ellenére is kitört volna a háború. A legtöbb történész ezen a véleményen van. De amikor Lincoln háborúba bocsátkozott, még mindig megkerülő magatartást tanúsított, mint megannyi ember, aki a vezetése alatt állt vagy az ellentáborhoz tartozott. A nagy amerikai össznemzeti kultúra részese maradt. 1865 tavaszán úgy emlékezett vissza, hogy „egyik fél sem számított arra, hogy a háború oly nagy és tartós lesz, mint amilyenné vált.”⁴⁰ Bár e kijelentés sok igazságot tartalmazott, az bizonyos, hogy Lincoln végzetesen alábecsülte a bekövetkező szörnyűség nagyságát. A háborúhoz vezető úton mentiségére szolgált békeszeretete és az élet védelme. 1861-ben, három nappal ötvenkettedik születésnapja előtt, egyetértett Orville Browning illinoisi szenátorral abban, hogy „sokkal kevesebb rossz és

³⁷ Collected Works IV. 245.

³⁸ Collected Works IV. 237.

³⁹ Crofts 375.

⁴⁰ Collected Works VIII. 332-33.

véráldozat” származna az Unió meghagyásából, mintha két ellenséges ország jönne létre egymás mellett. Pedig akkor már sokan észlelték az apokalipszis közelségét. A később tábornokká kinevezett William Tecumseh Sherman egy Lincolnnál tett fehér házi látogatás után ingerülten szidalmazta az összes politikust, amiért képtelenek voltak felmérni, hogy „az ország tűzhányó tetején alszik”.⁴¹ Jefferson Davis „olyan háborútól tartott, amelyet élő ember még nem látott”. Alelnöke, Alexander Stephens már 1860 tavaszán „a történelem legszörnyűbb polgárháborúját” jósolta meg s hozzáfűzte: „Hogy mi lesz belőlünk akkor, csak Isten a megmondhatója”. Sherman, Davis, Stephens és a hozzájuk hasonlóak csakugyan felfogták volna, hogy mi fog következni, vagy egyszerűen magával ragadta őket a szónoklás? Mindenesetre Lincoln 75 000 nemzetőr behívását kérte; olyanokat, akiknek szolgálati idejét a törvény három hónapban rögzítette. Mintha még ekkor is mérsékelni akarta volna azt, ami bekövetkezett. De a 75 000 fő három hónapra való behívása illetl ahhoz az úthoz, amit 1854 óta járt. Csupán Gettysburgnél az embervesztés három nap alatt az ötvenezret is meghaladta.

„Semmi olyat nem cselekedtem tudatosan, ami háborút gerjesztett volna a szabad és a rabszolgatartó államok között”, állította Lincoln még a Douglasszal folytatott vitái közben, és ezzel toldotta meg: „De őszintén kijelenthetem, hogy ha mégis olyasmit tennék, ami negatív következménnyel járna, nem lesz rá mentség, hogy az nem volt szándékos. Attól az még ugyanolyan végzetes lehet az országra nézve”.⁴² Nos, a valóságban így is történt, legalábbis részben. Vajon hogyan vélekedett volna Lincoln erről, ha Gettysburg után lett volna ideje elolvasni a Nagy Viták szövegét, amelyet oly gondosan és büszkén rendezett sajtó alá könyve megjelenéséhez? 1858-ban továbbra is nevetségesnek minősítette azt a vádat, hogy ő csak Észak és Dél háborúba keveredését segíti elő. Szerinte ennek akkor nem volt nagyobb a realitása, mint hogy Vermontban „cukornádat termesszenek”, vagy hogy az illinoisi prérin „fenyőfa-kitermeléssel foglalkozzanak”. A sajtóból tudható, Lincoln szavai derűtséget váltottak ki.

Ám a derűtségnak vége szakadt. Lincolnnak többé nem volt ideje a régi viták átolvasására. De valahol a lelke mélyén ott élt mindaz, amit az 1860-as választásról szóló, népszerű könyve tartalmazott. És talán mivel bűne oly nagy volt, sokáig nem is tudott szembeszűlni vele.

Lincoln szerény körülmények között nevelkedett s az alázatosságot sok szempontból élete végéig megőrizte. Azzal is tisztában volt, mikor tartozik az ember felelősséggel. De a háború bekövetkeztéért sokáig semmilyen vonatkozásban nem vállalt felelősséget, mint megannyi északi és déli, akik pedig szintén felelősök voltak. „Az *önök* kezében van, elégedetlen polgártársaim, a polgárháború roppantul súlyos kérdése, és nem az *enyémben*.” – jelentette ki 1861-es beiktatási beszédében a márciusi szélben. Majd 1862-ben így folytatta a gondolatot: „Ha az történt volna, amit én akarok, sohasem tört volna ki ez a háború”. „Remélem, nem gondolja úgy, hogy bármilyen formában is felelős vagyok minden fájdalomért”, mondta 1863-ban sógornőjének, egy konföderációs tábornok frissen megözvegyült hitvesének az egyik visszaemlékezés szerint. 1864-ben pedig így fogalmazott: „Állítom, nem volt befolyásom az eseményekre, de őszintén megvallom, inkább az események uralkodtak fölöttem”. Ezt követően szólt egy olyan „óriási megrázkódtatásról, amelyet halandó nem képes előidézni, és halandó nem bír kiállni”. Befejezésül 1865-ből, második beiktatási beszédéből: „A Mindenhatónak megvannak a maga céljai”.⁴³ A háború okozta kínok közepette Lincoln tehát saját felelősségét a népre, végül pedig Istenre hárította át. Így tudta elvégezni a reá váró nagy munkát.

⁴¹ Sherman, W. T.: *Memoirs of General W. T. Sherman*. New York, 1990. 185-86.

⁴² *Collected Works* III. 19.

⁴³ *Collected Works* IV. 271., V. 478., VII. 282., 535., VIII. 333. Helm, Katherine: *The True Story of Mary, Wife of Lincoln*. New York, 1928. 233.

Visszatekintve a háború keletkezésére, 1865 tavaszán Lincoln kötelességének érezte, hogy értékelje a Sumter-erőd lövetésének előzményeit. Ekkorra már kellőképpen el tudott határolódni a konfliktus szörnyűségétől ahhoz, hogy ezt mondhassa: „Mindenki rettegett tőle, mindenki el akarta kerülni”. Északiak és déliek. Véleménye inkább nagyvonalú volt, mint pontos. Négy évig tartó vérontás után szívében aligha érzett több szemrehányást mások iránt, mint önmagával szemben. Az egyik fél meg akarta őrizni az Uniót, emlékezett vissza Lincoln, a másik fel akarta oszlatni. Mindkettő bízott benne, hogy ez „háború nélkül” fog sikerülni. „Mindkét tábor elítélte a háborút; de egyikük *kezdeményezője* lett a háborúnak, ahelyett, hogy a nemzet túlélését tartotta volna szem előtt, míg a másik hajlandó volt *felvállalni* a háborút, csak hogy a nemzet el ne vesszen. És elérkezett a háború.”⁴⁴ Persze ez sem felelt meg a történelmi igazságnak. Mert végeredményben az „együk” nem csupán azért *kezdeményezte* a háborút, hogy tönkretegye a régi Uniót, hanem hogy egy új Konföderációt hozzon létre. És a „másik” is háborút *indított*, csak hogy mentse a régít s a reményteli jövőt. Ezzel Lincoln végül elismert valamit saját felelősségéből a háború kitérő-sével kapcsolatban!

Az elnök tehát az összecsapás kezdetéről szólt, arról a stádiumról, amikor már ő is kénytelen volt szembenézni a háború realitásával; így értékeléséből az 1850-es évek, sőt 1860 történései is kimaradtak. Tett azonban egy igen fontos, általános érvényű megállapítást, amely ráillik a háború érlelődésének egész folyamatára: „Mindenki tudta”, hogy „valahogy” a rabszolgaság volt „a háború oka”. Ha Lincoln vádolt valakit, akkor – sok modern történészhez hasonlóan – a társadalmat hibáztatta. Végül is több szempontból modern személyiség volt. De nem feledkezett meg Istenről sem: „Ha feltételezzük, hogy az amerikai rabszolgaság Isten tudtával bekövetkezett bűn, amelyet az általa megszabott idő letelével ő most meg akar szüntetni, Északot és Délt pedig azért teszi ki e szörnyű háborúnak, hogy azt sújtsa, akitől a bűn eredt; nos, volna-e ebben bármi, ami ellentétben állna az Élő Istenre általában ráruházott tulajdonságokkal? Őszinte reményünk – s buzgón imádkozunk érte –, hogy a háború iszonyatos megpróbáltatásainak hamarosan vége lesz. Ha Isten akaratából az mégis folytatódna mindaddig, amíg a rabszolga kétszázötven éves kényszer-munkájából felhalmozódott gazdagság össze nem roskad, mindaddig, amíg minden korbácsütés nyomán hullott vércsepp nem kerül visszafizetésre egy kard által hullajtottal, akkor ki kell jelentenünk úgy, ahogy azt már háromezer évvel ezelőtt is megmondták: 'az Úr ítéletei igazak és jogosak'.”⁴⁵ Ehhez képest az ember által hozott ítéletek valóban jelentéktelenné halványultak. Ezért tudott Lincoln megbocsátani másoknak. S talán önmagának is.

Fordította: Csillag András

⁴⁴ Collected Works VIII. 332.

⁴⁵ Collected Works VIII. 333.